

Мирослава Мирославівна Філоненко,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
загальної і медичної психології та педагогіки
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця,
м. Київ, Україна,

УДК 159.923.2(043.5)

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

Проведен теоретический анализ научных работ отечественных и зарубежных ученых о механизмах становления личности будущего врача в высшем учебном заведении. Выведено понятие личностного становления студента - врача, под которым понимаем образования нового в процессе обучения в высшем учебном заведении, благодаря усвоению профессионально образовательных ценностей, формирование на их основе устойчивой личностной системы психических качеств, детерминирующих поведение и будущее профессиональной деятельности. Показателем личностного становления будущего врача является сформированность личностных и профессионально важных качеств. Разработана психолого-педагогическая модель процесса подготовки будущих врачей, которая направлена на развитие их психологических личностных структур. Созданная модель не претендует на окончательное решение проблемы процесса подготовки студента-медика, направленную на развитие психологических личностных структур будущего врача. В рамках нашего исследования рассматривается проблема подготовки будущего врача в контексте его личностного становления.

Ключевые слова: личностное становление, адаптивно-динамический процесс учения, профессия врача.

The theoretical analysis of scientific papers domestic and foreign scholars on the mechanisms of formation of future doctor in higher medical education. We derive the concept of personal development of the student's doctor, which is defined in the formation of a new study in higher medical schools due to the absorption of professional educational values, forming the basis for a sustainable system of personal mental qualities which determine the behavior and future professional activities. These factors are: provision of learning in the process of integration, humanistic, developmental, systematic and synergetic, learner centered approaches; development of biologically and psychologically conditioned personality traits; development of personal and professional orientation and individual experience; formation of professionally important qualities of professional knowledge and skills, to further professional competence; promote self-actualization of each individual, cultivating professional development as a prerequisite psychology personal development of future doctor.

Key words: personal development, adaptive and dynamic learning process, medical profession.

Становлення особистості майбутнього лікаря здійснюється у процесі здобуття ним професії у вищому медичному навчальному закладі та визначається правами, обов'язками, що відображаються у властивостях і якостях зрілої особистості, яка здатна цілеспрямовано перетворювати внутрішній і зовнішній світ за певними власними законами.

У межах нашого дослідження розглядається проблема підготовки майбутнього лікаря в контексті особистісного становлення, тому необхідно з'ясувати, за яких умов здійснюється ця підготовка, яка система вищої медичної освіти забезпечує цей процес.

У дослідженні ми розглядаємо професійну медичну підготовку у межах вищого навчального закладу, перепідготовку та підвищення кваліфікації медичних кадрів.

Тому необхідно здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічних наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників проблем становлення особистості; розглянути проблему підготовки майбутнього лікаря в контексті його особистісного становлення; визначити та охарактеризувати показники особистісного становлення майбутнього лікаря.

Вища освіта в Україні, процес підготовки майбутніх фахівців, у тому числі процес особистісного становлення майбутнього лікаря, зазнали модернізації завдяки: орієнтації на європейські та світові освітні стандарти; розвитку багаторівневої освітньої системи; забезпеченню вищого навчального закладу сучасними інформаційними технологіями, широкому застосуванню системи Internet; розвитку інноваційних технологій навчання, поширенню науково-дослідницької

діяльності; створенню авторських підручників, посібників, методичних рекомендацій тощо.

Перетворення зумовлені загальними гуманістичними тенденціями в освіті, виникненням нових освітніх парадигм і підходів, зокрема інтегрованого, синергетичного, особистісно орієнтованого, розвивального.

Навчально-виховний процес з метою особистісного становлення студента повинен базуватися на гуманістичному підході, за якого студент є суб'єктом навчання і виховання, якому не обмежують права та свободи, поважають особисту гідність, стимулюючи при цьому розвиток навчального інтересу та формування особистості.

Оскільки навчання, як двосторонній процес науково-педагогічного працівника та студента, передбачає не лише передачу знань у процесі викладання основ наук, а й процес активного учіння, оволодіння знаннями, вміннями та навичками, тому необхідно впроваджувати розвивальний підхід до процесу учіння, результатом якого є навчання студентів самостійно мислити, порівнювати, узагальнювати, аналізувати, висловлювати власні думки за допомогою професійної мови та мовлення. Це, у свою чергу, вимагає від науково-педагогічного працівника розробляти власну методiku викладання на засадах особистісного підходу, створювати систему навчальних завдань, що сприяли б психології особистісного становлення майбутнього лікаря. Професійне становлення особистості характеризується поетапним формуванням професійно важливих якостей та особистісним розвитком суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Актуальним для нас є розуміння системного підходу до становлення майбутнього лікаря. Системний підхід – сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких міститься розгляд об'єктів як систем. Система (від грец. *systema* – ціле) – загальнонаукове поняття, що виражає сукупність елементів, які знаходяться у зв'язках один з одним і з середовищем, що утворюють певну цілісність, єдність. Типи систем досить різноманітні: матеріальні та духовні, неорганічні й органічні, біологічні та соціальні, статичні та динамічні, відкриті та замкнуті тощо. Основні положення теорії системного підходу розроблені у працях Р. Аккофа, І. Блауберга, Л. Бертананфі, Д. Гвіншані, В. Кузьміна, В. Лекторського, А. Раппорта, В. Садовського, В. Ешбі, Е. Юдіна та інших.

Будь-яка система є безліччю різноманітних елементів, які мають певну структуру й організацію. Структура – сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність; відносно стійкий спосіб (закон) зв'язку елементів того чи іншого складного цілого.

Специфіка системного підходу визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта та механізмів, що забезпечують виявлення різних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх в єдину теоретичну картину, де виокремлюють цілісність, структурність, взаємозв'язок із середовищем, ієрархічність, динамічність, множинність описів

тощо. Принципи системного підходу в психології визначені у дослідженнях Б. Ломова [3], К. Платонова [7], В. Шадрикова [8], О. Асмолова [1].

До основних вимог системного підходу належать такі:

- виявлення залежності кожного елемента від його місця та функцій у системі з урахуванням того, що властивості цілого не зводяться до суми властивостей його елементів;
- аналіз того, наскільки поведінка системи обумовлена як особливостями її окремих елементів, так і властивостями її структури;
- дослідження механізму взаємозалежності, взаємодії системи та середовища;
- вивчення характеру ієрархічності, властивого цій системі;
- забезпечення множинності описів з метою багатоаспектного охоплення системи.

У сучасній науці системи, що організуються, є спеціальним предметом дослідження синергетики – загальнонаукової теорії самоорганізації, орієнтованої на пошук законів еволюції відкритих систем будь-якої природи: природничих, соціальних, когнітивних (пізнавальних) тощо. Синергетичний підхід до тлумачення та розуміння поняття «становлення» дозволяє дослідити механізм утворення цілісності через взаємовплив і єдність різних компонентів підсистем, елементів і частин цілого [5].

Особистісно орієнтований підхід є актуальним для дослідження психології особистісного становлення студента. Врахування вікових і психологічних особливостей суб'єктів навчання – головна умова успішності, як зазначали у працях І. Бех, П. Блонський, І. Зимняя, С. Максименко, А. Маслоу, О. Савченко, М. Пирогов, К. Роджерс, К. Ушинський, І. Якиманська та інші.

Видатний педагог М. Пирогов засуджував груповий підхід до навчання та вважав, що необхідно ґрунтовно вивчати дитину, щоб зуміти пристосуватися у процесі навчання і виховання до особистості та ступеня її розвитку. За М. Пироговим, учитель обов'язково має знати закономірності розвитку дитячої душі, володіти мистецтвом індивідуалізації.

К. Роджерс та А. Маслоу запевняли, що повноцінне виховання особистості можливе лише у випадку, коли навчальний заклад слугуватиме лабораторією для відкриття унікального «Я» кожної людини, допомагатиме їй в усвідомленні, розкритті власних можливостей, встановленні самосвідомості, самореалізації та самоутвердження.

За визначенням К. Платонова, особистісний підхід – це принцип особистісної обумовленості психічних явищ людини, її діяльності, індивідуально-психологічних особливостей [7].

Розробляючи технологію особистісно орієнтованого навчання, І. Якиманська визначає, що: 1) традиційне навчання наразі не може бути провідним у цілісному педагогічному процесі; 2) особистісно зорієнтоване навчання має забезпечити розвиток і

саморозвиток особистості учня; 3) освітній процес, його зміст і засоби навчання добираються відповідно до здібностей і нахилів, інтересів і ціннісних орієнтацій учня; 4) критеріальна база враховує не лише рівень досягнень знань, умінь та навичок, а й властивості інтелекту; 5) особистісно орієнтоване навчання будується на принципі варіативності тощо [9].

За І. Якиманською, центром навчального процесу має бути не учень, а його особистість (особою є будь-яка істота людського роду, а поняття «особистість» – це системна її якість, яка трансформується у нову якість, тобто в особистість) [9].

В Українському педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренко особистісний підхід трактується як послідовне ставлення педагога до вихованця як

до особистості, свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як суб'єкта виховної взаємодії. Особистісний підхід передбачає допомогу вихованцю в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становленні самосвідомості, у здійсненні особистісно значущих і суспільно прийнятих самовизначень, самореалізації, самоутвердження [2].

Вищезгадані підходи учених до підготовки студента-медика дозволяють створити таке навчально-виховне середовище у вищому медичному навчальному закладі, центром якого є особистість студента, а в умовах діяльнісно-особистісного навчання він виступає дієвою особою щодо особистісного становлення як майбутнього лікаря (див. рис. 1).

Рис. 1. Модель процесу підготовки майбутнього лікаря

У моделі процесу підготовки майбутнього лікаря закладено теоретичний і технологічний базис розвитку психологічних особистісних структур майбутнього лікаря: цільовий, процесуальний і результативний.

Цільовий базис у моделі особистісного становлення майбутнього лікаря охоплює основні підходи до організації навчання студентів-медиків; завдання, які впливають із предмета дослідження; компоненти навчально-виховного процесу.

Процесуальний базис передбачає зміст, форми, методи, психолого-педагогічні умови розвитку психологічних особистісних структур майбутнього лікаря.

Результативний базис містить кінцевий результат: позитивне особистісне становлення майбутнього лікаря.

Очікувані результати досягаються дотриманням розроблених підсистем (блоків) моделі процесу підготовки майбутнього лікаря.

Розроблена модель процесу підготовки майбутніх лікарів дає можливість: спроектувати, віднайти та структурувати зміст навчального матеріалу на основі диференціації різних категорій суб'єктів цього процесу та використання особистісного та діяльнісного підходів; вибудувати логіку та послідовність дій щодо організації підвищення педагогічної майстерності викладачів різного профілю; створити умови для особистісного розвитку викладачів щодо вибору форм і методів залучення студентів до процесу учіння. Створена модель не претендує на остаточне розв'язання проблеми процесу підготовки студента-медика, спрямовану на розвиток психологічних особистісних структур майбутнього лікаря.

Проте навчання та учіння хоч і взаємопов'язані поняття, але не тотожні. У процесі учіння, як індивідуальної діяльності, студент самореалізується через оволодіння властивими способами навчальної діяльності, застосовуючи при цьому власні способи засвоєння знань. Тому цінним для вивчення психології особистісного становлення майбутнього лікаря є дослідження С. Максименка, який стверджує, що особистий спосіб мислення суб'єкта навчання, незалежно від того, наскільки гармонійно пов'язані у ньому окремі компоненти розумової діяльності, завжди містить складне, певною мірою інертне психічне утворення. Тому кожна педагогічна спроба змінити цей спосіб супроводжується деякими труднощами. Для науково-педагогічного працівника важливо виявити ці способи, застосовуючи різноманітний дидактичний матеріал, що дозволяє вихованцю самому обирати особистісно значущі способи навчання [5].

Навчально-професійна діяльність у вищому медичному навчальному закладі має наступні ознаки.

1. Професійне навчання у вищій школі для майбутнього фахівця починається під час формування професійних знань, умінь та навичок та засвоєння способів професійно-творчої діяльності. Доки особистість не долучилася до світу професійних теоретичних знань, в її досвіді немає повноцінної навчально-професійної діяльності, хоча одночасно вона

може досить інтенсивно опановувати способи здійснення різних практичних перетворювальних дій, що ґрунтуються на узагальненнях емпіричного рівня. Теоретичне знання має бути включене в реальну діяльність студента. Це можливо за умови, коли професійні поняття постають як знаряддя досягнення його цілей, способів розв'язання прийнятих ним професійних завдань. Понятійна форма озброєння знаннями повинна стати способом досягнення практичної професійної мети. Мета професійної підготовки полягає не в передачі конкретних предметних знань, умінь та навичок, а в озброєнні студентів системними інтегрованими науковими знаннями, які є загальною передумовою оволодіння способами вирішення виробничих проблем. У цьому змістовна відмінність навчально-професійної діяльності від практичної і пізнавальної (теоретичної) діяльності. Крім наукових теоретичних знань студент набуває практично-методичні й конструктивно-майстерні знання та уміння.

2. У вищій школі вивчаються не основи наук (як у середньому навчальному закладі), а самі науки в їх розвитку. При цьому самостійна діяльність студентів зближується з науково-дослідною діяльністю науково-педагогічних працівників, тобто, забезпечується єдність навчальної та наукової діяльності студентів.

3. Викладання майже всіх наук професіоналізовано.

4. Навчання має проблемний характер.

5. Для вищої школи характерним є емоційність, мажорність процесу навчання.

6. Враховуються вікові та індивідуальні особливості студентів.

Узагальнюючи дослідження науковців, дійшли висновку, що розвиток особистості майбутнього лікаря у процесі навчання у вищому медичному навчальному закладі виконує такі завдання:

– становлення професійної спрямованості;

– розвиток особистісних важливих властивостей та професійних важливих якостей; професійної компетентності та компетенції;

– «професіоналізація» психічних процесів і станів, досвіду;

– зростання зрілості та стійкості;

– розвиток почуття обов'язку та відповідальності за майбутню професійну діяльність;

– забезпечення професійної самостійності і готовності до майбутньої практичної діяльності.

Таким чином, Теоретичний аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених дозволив дійти висновку, що механізмом становлення особистості майбутнього лікаря у вищому навчальному закладі є інтеріоризація та екстеріоризація, чинниками яких є:

– забезпечення у процесі навчання інтегративного, гуманістичного, розвивального, системного, синергетичного, особистісно орієнтованого підходів;

– розвиток біологічно і психологічно зумовлених властивостей особистості;

– розвиток особистісно-професійна спрямованість та індивідуального досвіду;

– формування професійно важливих якостей, професійних знань, умінь та навичок, у подальшому професійної компетентності;

– сприяння самоактуалізації кожної особистості, культивування професійного становлення, як передумови психології особистісного становлення майбутнього лікаря.

Отже, під поняттям «становлення» студента-лікаря будемо розуміти утворення нового у процесі навчання у вищому медичному навчальному закладі, завдяки засвоєнню професійно освітніх цінностей, формування на їх основі стійкої особистісної системи психічних якостей, що детермінують поведінку і майбутню професійну діяльність. Показником особистісного становлення майбутнього лікаря є сформованість особистісних і професійно важливих якостей.

Використані літературні джерела

1. *Асмолов А. Г.* Психология личности [Текст] / А. Г. Асмолов. – М., 1990.
2. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник [Текст] / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – С. 243.

3. *Ломов Б. Ф.* Методологические и теоретические проблемы психологи / Б. Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 445 с.

4. *Ломов Б. Ф.* Об исследовании законов психики [Текст] / Б. Ф. Ломов // Психологический журнал. – 1980. – Т. 1. – № 1. – С. 8–21.

5. *Максименко С. Д.* Психология учіння людини: генетико-моделюючий підхід: монографія / С. Д. Максименко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2013. – 592 с.

6. *Максименко С. Д.* Педагогіка вищої медичної освіти [Текст] / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 288 с.

7. *Платонов К. К.* Структура и развитие личности [Текст] / К. К. Платонов. – М., 1987.

8. *Шадриков В. Д.* Проблемы профессиональных способностей [Текст] / В. Д. Шадриков // Психологический журнал. – 1982. – Т. 3. – № 5.

9. *Шадриков В. Д.* Проблемы системогенеза профессиональной деятельности [Текст] / В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1982. – 185 с.

10. *Якиманская И. С.* Личностно-ориентированное обучение в современной школе [Текст] / И. С. Якиманская. – М.: 1996. – 96 с.

